

Janusz GIERSZEWSKI 

Uniwersytet Pomorski, Instytut Bezpieczeństwa i Socjologii, Słupsk, Polska

Andrzej PIECZYWOK 

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Wydział Nauk o Polityce i Administracji, Bydgoszcz, Polska

Sprawiedliwość społeczna i terytorialna jako przedmiot dyskursu w obszarze bezpieczeństwa społecznego

Social and Territorial Justice as a Subject of Discourse in the Area of Social Security

• Abstrakt •

W artykule poddano analizie związek między sprawiedliwością terytorialną a bezpieczeństwem społecznym, uwzględniając polaryzację przestrzeni terytorialnej oraz różnorodne doktryny społeczne. Badanie skupia się na współczesnych wyzwaniach związanych z bezpieczeństwem społecznym, szczególnie w kontekście rosnących nierówności ekonomicznych. Autorzy podejmują próbę zrozumienia mechanizmów, które wpływają na sprawiedliwy rozkład zasobów, usług i możliwości życiowych w różnych regionach. Celem artykułu jest poznanie zależności między sprawiedliwością społeczną a zobowiązaniami państwa w kontekście kształtowania porządku społecznego zgodnego z teorią centrum i peryferii. Podkreślono, że państwo powinno aktywnie działać na rzecz redukcji nierówności i zapewnienia warunków do harmonijnego rozwoju społecznego. Metodologia badania obejmuje analizę poglądów obecnych w literaturze przedmiotu, co pozwala na zidentyfikowanie różnych podejść do problematyki sprawiedliwości społecznej i terytorialnej. Wyniki analizy wskazują na zróżnicowane podejścia do kwestii dystrybucji.

• Abstract •

The article analyzes the relationship between territorial justice and social security, considering the polarization of territorial spaces and various social doctrines. The study focuses on contemporary challenges related to social security, particularly in the context of growing economic inequalities. The authors attempt to understand the mechanisms that influence the fair distribution of resources, services, and life opportunities across different regions. The aim of the article is to explore the relationship between social justice and the state's obligations in shaping social order in accordance with the core-periphery theory. It is emphasized that the state should actively work towards reducing inequalities and ensuring conditions for harmonious social development. The research methodology includes an analysis of perspectives present in the literature, allowing for the identification of different approaches to the issues of social and territorial justice. The results of the analysis indicate a varied approach to the issue of distribution.

Wkład artykułu w literaturę przedmiotu polega na przedstawieniu nowych perspektyw dotyczących roli sprawiedliwości terytorialnej w budowaniu bezpieczeństwa społecznego. Autorzy sugerują, że zrównoważony rozwój społeczny i gospodarczy jest możliwy tylko wtedy, gdy istnieje spójna polityka społeczna, która uwzględnia specyficzne potrzeby różnych regionów i społeczności. Artykuł stanowi ważny wkład w dyskusję na temat roli państwa w zapewnieniu sprawiedliwości społecznej jako kluczowego elementu bezpieczeństwa społecznego.

Słowa kluczowe: sprawiedliwość społeczna; sprawiedliwość terytorialna; bezpieczeństwo społeczne

The article's contribution to the literature lies in presenting new perspectives on the role of territorial justice in building social security. The authors suggest that sustainable social and economic development is possible only when there is a coherent social policy that considers the specific needs of different regions and communities. The article makes an important contribution to the discussion on the state's role in ensuring social justice as a key element of social security.

Keywords: social justice; territorial justice; social security

Wprowadzenie

Kryzysy społeczne i cykliczne załamania gospodarcze ostatnich lat wynikają nie tylko z nadmiernej złożoności życia, jego niepewności czy nieprzewidywalności zachodzących zmian. W dużej mierze są one rezultatem braku poczucia sprawiedliwości społecznej. Problem ten nabiera szczególnego znaczenia w obszarze bezpieczeństwa społecznego, gdyż jak twierdzi Philip Zimbardo, „trudno jest zrozumieć, w jaki sposób dobrzy ludzie stają się przestępcami, a głębokie pytania o ludzkie istnienie i naturę człowieka wydają się pozostawać bez odpowiedzi” (Zimbardo, 2008, s. 35). Takie zachowania można częściowo wyjaśnić poczuciem zawiści wynikającym z braku poczucia sprawiedliwości społecznej w podziale pracy.

Pojęcie sprawiedliwości jest często wykorzystywane na gruncie nauk społecznych, co nie oznacza jednak zgody w jego definiowaniu i wyjaśnianiu rzeczywistości społeczno-ekonomicznej. Dotyczy ono struktury społeczeństwa, w tym jego konstytucji politycznej oraz podstawowych układów ekonomicznych i społecznych, czyli tego, „w jaki sposób główne instytucje społeczne rozdzielają zasadnicze prawa i obowiązki oraz określają podział korzyści płynących ze społecznej kooperacji” (Rawls, 1994, ss. 17–18, 78–83).

Sprawiedliwość społeczna jest szeroko omawiana w literaturze politologicznej, prawniczej, filozoficznej i ekonomicznej, a rzadziej nauk o bezpieczeństwie (Gierszewski, 2024). Arthur Kaufmann zauważa, że zasadniczo wszystkie pytania o charakterze materialnym w filozofii prawa można umieścić w obszarze sprawiedliwości społecznej, która jest centralnym problemem materialnej filozofii prawa (Kaufmann, 1997, ss. 187–189; Potrzeszcz, 2022, s. 225). Zygmunt Ziemiński

podkreśla, że sprawiedliwość społeczna, rozumiana jako urzeczywistnienie równości lub solidarności, nie jest odmianą sprawiedliwości, lecz odrębną ideą (Ziemiński, 1996, s. 56). Podobnie sugeruje H. Peyton Young, który uważa, że treść sprawiedliwości społecznej jest jedną z odpowiedzi na pytanie o pożądany kształt organizacji społeczeństwa (Young, 2003, s. 231).

W procesach społecznych zauważalna jest rozbieżność między dystrybucją zasobów i możliwości (sprawiedliwością dystrybucyjną) a sprawiedliwym podejmowaniem decyzji w gospodarowaniu zasobami (sprawiedliwością proceduralną) w ujęciu terytorialnym. Sprawiedliwość dystrybucyjna polega na akceptacji różnic zgodnie z zasadą dyferencji, według której nierówna dystrybucja (dochodu) jest największą korzyścią dla wszystkich, zwłaszcza najmniej uprzywilejowanych członków społeczeństwa (Rawls, 1994). W polskim porządku prawnym sprawiedliwość społeczna jest pojęciem prawnym, jednak „nie jest w pełni usystematyzowanym i w istotnej mierze stanowiącym przedmiot interpretacji i reinterpretacji” (Chauvin, 2020, ss. 7–8). Ziemiński podkreśla, że zasada sprawiedliwości społecznej w konstytucji nie została jednoznacznie określona, stąd jej rozumienia należy poszukiwać w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego.

Sprawiedliwość terytorialna ma swoje źródło w dyskusjach akademickich dotyczących „społecznej sprawiedliwości dystrybucji w przestrzeni” (Pirie, 1983, s. 468). Pierwsze odniesienia do tego pojęcia pojawiły się w kontekście przestrzennego rozpatrywania sprawiedliwości społecznej na poziomie regionów lub terytorium w pracy Bleddyana Daviesa (1968). David Harvey w *Social Justice and the City* (1973) zwracał uwagę na deficyt sprawiedliwości społecznej w przestrzeni miasta.

Podczas gdy sprawiedliwość społeczna i bezpieczeństwo społeczne (Gierszewski, 2018, ss. 22–24) są przedmiotem licznych publikacji, odniesienie problematyki bezpieczeństwa społecznego do sprawiedliwości terytorialnej nie występuje równie znacząco. Sprawiedliwość społeczna jest kluczowa dla stabilności społecznej i redukcji nierówności. Można postawić tezę, że podstawową kwestią bezpieczeństwa społecznego jest pokój społeczny w państwie, związany z dostępem do szans życiowych zarówno w aspekcie uprawnień, jak i dostępu. W obszarze bezpieczeństwa społecznego występuje szereg instytucji, których rolą jest poszerzanie uprawnień i zwiększanie dostępu do dóbr i usług, co przeciwdziała zagrożeniom deprywacji i wykluczenia społecznego oraz prowadzi do większej równości (Gierszewski, Pieczywok, 2019, s. 171).

Sprawiedliwość społeczna jest fundamentem akceptowalnego poziomu bezpieczeństwa społecznego. Państwo, w którym jednostki mają poczucie równości i godności, przyczynia się do osiągnięcia ładu społecznego. Takie państwo zmniejsza napięcia społeczne i konflikty, sprzyjając stabilności społeczeństwa. Sprawiedliwość

społeczna zwiększa zaufanie do instytucji, co sprzyja większej partycypacji obywatelskiej i współpracy społecznej. W ten sposób poczucie sprawiedliwości wpływa na bezpieczeństwo ekonomiczne i psychospołeczne jednostek, co buduje społeczeństwo oparte na wspólnych wartościach.

Autorzy podkreślają że idea sprawiedliwości społecznej zasługuje na większą uwagę, szczególnie w kontekście narastających nierówności przestrzennych oraz przestrzennego zróżnicowania zasobów i usług. Badają związek między sprawiedliwością terytorialną a bezpieczeństwem społecznym, wskazując na konieczność promowania polityk, które przyczyniają się do redukcji nierówności i poprawy spójności społecznej.

Hipoteza artykułu zakłada, że regiony i społeczności promujące sprawiedliwość terytorialną charakteryzują się wyższym poziomem bezpieczeństwa społecznego i dobrostanu obywateli. Zastosowano metody badawcze, takie jak metoda systemowa i instytucjonalno-prawna, które umożliwiły analizę literatury dotyczącej sprawiedliwości społecznej i terytorialnej.

Pojęcie sprawiedliwości społecznej

Sprawiedliwość społeczna jest pojęciem często używanym w kontekście oceny stosunków społecznych i instytucji, zwłaszcza w odniesieniu do bezpieczeństwa społecznego, które obejmuje bezpieczeństwo ekonomiczne jednostki oraz wspólnotowe związane z narodem (Gierszewski, Piwowarski, 2016, s. 33). Wojciech Sokolewicz definiuje sprawiedliwość społeczną jako dążenie do zachowania równowagi w stosunkach społecznych oraz powstrzymywania się od tworzenia nieusprawiedliwionych przywilejów dla wybranych grup obywateli (Sokolewicz, 2003, s. 61). Sprawiedliwość społeczna wiąże się z obowiązkiem państwa do wyrównywania różnic społecznych oraz troski o bezpieczeństwo społeczne, nie ogranicza się więc jedynie do gwarancji socjalnych.

Pojęcie sprawiedliwości społecznej ma zarówno wielu zwolenników, jak i przeciwników. Przeciwnicy, tacy jak Krzysztof Dzierżawski, wskazują na zagrożenia wynikające z powiązania tego pojęcia z socjalizmem i biurokracją państwową, co może prowadzić do osłabienia naturalnych więzi społecznych, a w konsekwencji do upadku instytucji takich jak rodzina w państwach opiekuńczych (Dzierżawski, 1995). Z kolei zwolennicy, jak Arthur Wilkin, argumentują, że sprawiedliwość jest wynikiem życia społecznego, przechodzi proces instytucjonalizacji i ewolucji, regulując zachowania ludzi (Wilkin, 1997, s. 37).

Rozważania na temat sprawiedliwości społecznej były podejmowane od czasów starożytnych, kiedy to idea ta była wiązana z zasadami podziału dóbr i ról

społecznych oraz zasadą wzajemności. Praktyczna forma sprawiedliwości wyrażała się np. w zasadzie „oko za oko, ząb za ząb” (Kodeks Hammurabiego). Filozofowie tacy jak Sokrates, Platon i Arystoteles rozwijali koncepcje sprawiedliwości w kontekście moralności, prawa i harmonii społecznej. Platon wyróżniał indywidualny i społeczny wymiar sprawiedliwości – indywidualny odnosił się do cnót, a społeczny do harmonii między różnymi częściami społeczeństwa (Perelman, 1959, ss. 289–290).

Arystoteles zdefiniował sprawiedliwość jako cnotę etyczną, opartą na zasadzie złotego środka i funkcjonującą w relacjach społecznych (Arystoteles, 2008, s. 169). Z kolei św. Tomasz z Akwinu opisywał sprawiedliwość jako stałą wolę oddawania każdemu tego, co mu się należy (Bednarski, 1970, s. 58). W koncepcji Thomasa Hobbesa sprawiedliwość polega na dotrzymywaniu umów, co jest wymuszane przez siłę władzy politycznej. Umożliwia to jednostce zachowanie własności (Hobbes, 1954, s. 127).

Na gruncie socjologicznym Herbert Spencer wiązał sprawiedliwość dystrybucyjną z funkcjonowaniem społeczeństwa i kontrolą władzy, co składa się na ogólną teorię bezpieczeństwa społecznego. W swojej teorii funkcjonalistycznej opisał trzy zasady: operacyjną, dystrybucyjną i regulacyjną, które pozwalają społeczeństwu na trwałe funkcjonowanie (Turner, 1998, s. 13).

John Rawls w swojej teorii sprawiedliwości, opisaney w *The Theory of Justice* (1971), przedstawił dwie kluczowe zasady: maksymalnej wolności zgodnej z wolnością innych oraz sprawiedliwej równości szans. Według Rawlsa dobrze zorganizowane społeczeństwo to takie, w którym wszyscy przestrzegają tych samych zasad sprawiedliwości, a instytucje publiczne zapewniają ich przestrzeganie (Rawls, 1999).

Robert Nozick z kolei skupił się na koncepcji sprawiedliwości legalistycznej i odrzucił ideę sprawiedliwości dystrybucyjnej jako sugerującą istnienie centralnej władzy przyznającej udziały w zasobach. Nozick podkreślał, że sprawiedliwość społeczna nie wymaga ingerencji państwa, ale powinna opierać się na zasadach wolnego rynku, gdzie redystrybucja jest zastępowana przez kompensację (Nozick, 2010, s. 194).

Friedrich von Hayek krytykował pojęcie sprawiedliwości społecznej, argumentując, że nadmierna rola państwa prowadzi do utraty wolności jednostki. Hayek uważał, że centralne planowanie i dystrybucja dóbr powodują destabilizację ładu społecznego, ograniczając wolność i naruszając zasady rynkowe (Hayek, 2020, ss. 250–251).

Amartya Sen rozwijał swoją teorię sprawiedliwości, podkreślając, że każda koncepcja sprawiedliwości społecznej zakłada pewien poziom równości, który jest priorytetowy, kosztem nierówności w innych sferach. Sen postrzega prawo jako narzędzie realizacji sprawiedliwości społecznej, które działa w dwóch głównych

funkcjach: regulacyjnej, poprzez ochronę słabszych i zmniejszanie nierówności, oraz stymulacyjnej, poprzez zwiększanie indywidualnych zdolności i możliwości życiowych (Sen, 1980; 1985, ss. 169–221; 1990, ss. 111–121; 2000).

Sprawiedliwość społeczna jest jednym z komponentów bezpieczeństwa, choć mogą wystąpić różnice w interpretacji ich związków. Poniżej przedstawiamy kilka aspektów, które ukazują te zależności.

Tabela 1. Relacja bezpieczeństwa społecznego ze sprawiedliwością społeczną

Sprawiedliwość społeczna	Bezpieczeństwo społeczne
Zmniejszenie nierówności społecznych	
redukcja nierówności społecznych, zarówno w zakresie dostępu do zasobów, jak i szans na rozwój jednostek, co może zmniejszyć nierówności społeczne	zmniejszenie nierówności społecznych może przyczynić się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa, eliminując obszary potencjalnych konfliktów związanych z nierównym dostępem do dóbr i usług
Ochrona socjalna	
równe szanse na edukację, zatrudnienie i rozwój zawodowy, co może zmniejszyć nierówności ekonomiczne	systemy ochrony socjalnej, które chronią jednostki przed ubóstwem, bezrobociem i innymi ryzykami ekonomicznymi, co przyczynia się do ogólnego bezpieczeństwa społecznego
Zapobieganie wykluczeniu społecznemu	
równe szanse na pełne uczestnictwo w życiu społecznym, co może zmniejszyć liczbę osób wykluczonych społecznie	zapewnienia, że żadna grupa nie jest wykluczona z korzystania ze świadczeń społecznych i objęta jest zabezpieczeniem społecznym z uwagi na ryzyka społeczne
Partycypacja obywatelska	
partycypacja obywatelska na równych zasadach, umożliwiającą wpływ na procesy decyzyjne, co może zwiększyć zaangażowanie obywateli	partycypacja obywatelska w procesach decyzyjnych może przyczynić się do stabilności ładu społecznego w państwie, i to nie tylko bezpieczeństwa społecznego, ale i bezpieczeństwa politycznego
Zmniejszenie napięć społecznych	
redukcja nierówności i przeciwdziałanie dyskryminacji mogą zmniejszać napięcia społeczne	zmniejszenie napięć społecznych jest kluczowe nie tylko dla utrzymania bezpieczeństwa społecznego

Źródło: opracowanie własne.

Na treść zasady sprawiedliwości społecznej składa się szereg szczegółowych zasad adresowanych do organów władzy publicznej, w tym dotyczących np. minimum bezpieczeństwa socjalnego, zabezpieczenia podstawowych warunków egzystencji osobom pozostającym bez pracy nie z własnej woli. Człowiek, którego warunki

egzystencji są zagrożone, ma ograniczony dostęp do służby zdrowia, placówek oświatowych czy kultury. Jest często dotknięty wykluczeniem w różnych obszarach społecznych i ma poczucie niesprawiedliwości. W skrajnych przypadkach zaczyna negować normy społeczne i zakłócać ład społeczny.

Autorzy na podstawie przedstawionych propozycji interpretacyjnych dotyczących pojęcia sprawiedliwości społecznej odnajdują jego związki i zależności z obszarem bezpieczeństwa społecznego. Ich eksplikacja wskazuje na zależności wokół podstawowych praw dotyczących życia społecznego (przestrzegania prawa), zaufania do podmiotów i organizacji społecznych, przestrzegania zasad i reguł społecznych (umów), jakości funkcjonowania organów władzy publicznej, sposobów problematyzowania niepewności społecznych i zachowań antyspołecznych w społecznościach lokalnych, poczucia bezpieczeństwa w okowach polityczności władzy, wynaturzeniach władzy publicznej (patologie), przeciwstawiania się zagrożeniom społecznym i ekonomicznym, aktywności obywateli.

Sprawiedliwość terytorialna

Przestrzenie odgrywają kluczową rolę w życiu społeczności lokalnych jako miejsca kontaktów międzyludzkich, wspólnego działania oraz identyfikacji mieszkańców z „małą ojczyzną” (Gierszewski, Drabik, Pieczywok, 2020, s. 47). W tym kontekście pojęcie sprawiedliwości terytorialnej zwraca uwagę na przestrzenne zróżnicowanie zasobów i ich geograficzną alokację, która wpływa na możliwości uczestnictwa ludzi w procesach rozwojowych oraz konsumpcji ich efektów (Churski, 2022, s. 130). Teoretycznie pojęcie to jest ściśle związane z teoriami wzrostu spolaryzowanego oraz rdzeni i peryferii, które postrzegają rozwój gospodarczy przez pryzmat spontanicznej polaryzacji opartej na korzyściach aglomeracji i korzyściach skali w obszarach wzrostu. Rdzeń dominuje nad peryferiami, tworząc kompletny system przestrzenny, gdzie gospodarka koncentruje się w najbardziej rozwiniętych regionach, które stają się biegunami wzrostu dla całej gospodarki (Malizia, Feser, 1999).

Przemiany społeczno-gospodarcze w Polsce, związane z procesami dezindustrializacji, utrwaliły spolaryzowaną przestrzeń kraju, co doprowadziło do regresu społeczno-gospodarczego w wielu ośrodkach, zwłaszcza tych z monofunkcyjną gospodarką (Churski, Herodowicz, Konecka-Szydłowska, 2017). Sprawiedliwość społeczna i sprawiedliwość przestrzenna są uzupełniającymi się koncepcjami, które wspólnie wpływają na równomierny podział zasobów przestrzennych między różnymi jednostkami geograficznymi, od małych miejscowości po całe regiony i kraje. Cechy takie jak warunki fizyczne, rozmieszczenie i gęstość zaludnienia oraz potencjał gospodarczy

odgrywają istotną rolę w kształtowaniu dostępności do usług publicznych. Podczas gdy sprawiedliwość społeczna skupia się na dystrybucji zasobów między grupami społecznymi, sprawiedliwość przestrzenna odnosi się do ich dystrybucji geograficznej w ramach procesów życiowych społeczności ludzkich.

Edward W. Soja podkreśla, że współczesny dyskurs często ignoruje lub zastępuje przestrzenność sprawiedliwości pojęciami pokrewnymi. Soja argumentuje, że rozważanie sprawiedliwości w wymiarze przestrzennym wzbogaca teoretyczne rozumienie tego pojęcia, a także otwiera nowe perspektywy dla działań społecznych i politycznych w dziedzinie praw człowieka (Soja, 2008). Sprawiedliwość terytorialna, przełamując dychotomię między sprawiedliwością proceduralną a dystrybucyjną, skupia się na tworzeniu równych szans dla mieszkańców w ich indywidualnym rozwoju, eliminując dyskryminację związaną z lokalizacją (Sabine, Madanipour, Schmitt, 2021).

Analiza literatury pozwala wyróżnić cztery formy sprawiedliwości przestrzennej: proceduralną, uznaniową, redystrybucyjną i międzypokoleniową. Sprawiedliwość proceduralna koncentruje się na zasadach i procesach zarządzania zasobami przestrzennymi, które powinny być inkluzywne, umożliwiając właścicielom i użytkownikom korzystanie z zasobów według ich potrzeb. Sprawiedliwość uznaniowa odzwierciedla zasadę sprawiedliwego podziału zasobów, szczególnie w tworzeniu szans dla osób doświadczających wyczerpywania się zasobów. Sprawiedliwość redystrybucyjna ma na celu udostępnienie zasobów wszystkim użytkownikom, w tym osobom ubogim i niepełnosprawnym, a międzypokoleniowa forma sprawiedliwości skupia się na zapewnieniu zasobów dla przyszłych pokoleń (Uwayezu, De Vries, 2018, s. 7).

Sprawiedliwość terytorialna nabiera szczególnego znaczenia w kontekście dyskursu politycznego dotyczącego bezpieczeństwa społecznego. Ważne jest zrozumienie, jak koncepcja ta wpływa na poziom bezpieczeństwa społecznego oraz jak jest wykorzystywana w ramach polityki publicznej. Sprawiedliwość terytorialna odnosi się do równomiernego rozkładu zasobów, usług, możliwości i obciążeń między różne regiony i społeczności, przy założeniu, że niezależnie od lokalizacji wszystkie obszary powinny mieć równy dostęp do dóbr publicznych i usług. W kontekście bezpieczeństwa społecznego sprawiedliwość terytorialna działa jako narzędzie redukcji nierówności i promowania spójności społecznej.

W dyskursie politycznym sprawiedliwość terytorialna pełni funkcję argumentu na rzecz przekształceń w polityce rozwoju regionalnego, planowaniu przestrzennym oraz alokacji zasobów. Politycy odwołujący się do tej koncepcji podkreślają potrzebę tworzenia zrównoważonych polityk, które zapewnią równy rozwój i bezpieczeństwo

wszystkich regionów. To szczególnie istotne w obliczu takich wyzwań jak: urbanizacja, depopulacja obszarów wiejskich czy regionalne dysproporcje gospodarcze.

Kluczowe jest zrozumienie, jak równy dostęp do zasobów wpływa na redukcję zagrożeń społecznych, takich jak: przestępczość, ubóstwo czy wykluczenie społeczne. Polityki promujące sprawiedliwość terytorialną mogą zwiększyć poczucie bezpieczeństwa wśród obywateli, zapewniając podstawowe usługi publiczne, takie jak: edukacja, opieka zdrowotna, infrastruktura czy dostęp do rynku pracy, co sprzyja spójności społecznej i stabilności.

W Polsce sprawiedliwość terytorialna jest istotna ze względu na istniejące różnice rozwojowe między regionami. Programy Operacyjne na lata 2014–2020 oraz raporty GUS pokazują, że inwestycje w mniej rozwinięte regiony, takie jak województwa wschodnie, przyczyniają się do zmniejszenia dysproporcji regionalnych i poprawy dostępu do usług, co wpływa na zwiększenie bezpieczeństwa społecznego.

Praktyczna realizacja sprawiedliwości terytorialnej wymaga kompleksowego podejścia i współpracy różnych szczebli władzy oraz sektora prywatnego. Przykłady takich działań obejmują inwestycje w infrastrukturę, wsparcie lokalnych przedsiębiorstw oraz rozwój usług publicznych skierowanych do marginalizowanych społeczności. Jednakże realizacja tej koncepcji napotyka wiele przeszkód, takich jak: ograniczenia budżetowe, konflikty interesów, różnice w poziomie rozwoju między regionami oraz trudności w ocenie skuteczności wdrożonych polityk.

Regionalne zróżnicowanie jakości życia w Polsce w 2018 r. potwierdzają m.in. cykliczne „Wyniki badania spójności społecznej”. Nierówności te wynikają często ze zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczego i coraz częściej mogą być utożsamiane z niesprawiedliwością społeczną. Idea równości nie może jednak zdominować zasady solidarności.

Wszystkie te przykłady podkreślają konieczność uwzględnienia aspektów terytorialnych w kształtowaniu polityk i działań publicznych w celu zapewnienia sprawiedliwego traktowania różnych obszarów geograficznych. Koncepcja sprawiedliwości terytorialnej podkreśla znaczenie równości oraz uczciwego podziału dóbr i zasobów w kontekście przestrzennym.

Sprawiedliwość terytorialna i bezpieczeństwo społeczne są wzajemnie związane, ponieważ dążenie do równości, stabilności i dobrobytu społeczeństwa na różnych obszarach geograficznych jest elementem zapewniającym ład społeczny w państwie. Wspólne działania w obszarze sprawiedliwości terytorialnej mogą przyczynić się do budowy społeczeństwa, które czuje się bezpieczne, chronione i równo traktowane.

Tabela 2. Relacja bezpieczeństwa społecznego ze sprawiedliwością terytorialną

Sprawiedliwość terytorialna	Bezpieczeństwo społeczne
Równomiernie rozmieszczone instytucje społeczne	
równomierne inwestycje w infrastrukturę na różnych obszarach, co przyczynia się do zrównoważonego rozwoju społeczeństw	równomierny dostęp do infrastruktury, takiej jak: domy pomocy społecznej, centra pomocy rodzinie, urzędy pracy, ośrodki pomocy społecznej, szkoły itd., wpływa na równy dostęp do instytucji bezpieczeństwa społecznego, np. inwestycje w szkolnictwo na obszarach z mniejszymi zasobami ekonomicznymi mogą pomóc w niwelowaniu różnic w szansach edukacyjnych
Sprawiedliwy podział zasobów naturalnych	
korzyści z eksploatacji zasobów powinny być uczciwie podzielone między mieszkańców różnych obszarów	sprawiedliwy podział zasobów naturalnych zapobiega nierównościom ekonomicznym wynikającym z nierównego dostępu do bogactw naturalnych
Równość w dostępie do pracy	
równy dostęp do pracy we wszystkich obszarach eliminuje obszary z ograniczonymi możliwościami zatrudnienia	równomierne zatrudnienie przyczynia się do stabilności ekonomicznej jednostek i społeczeństwa, co wpływa na poziom bezpieczeństwa społecznego

Źródło: opracowanie własne.

Bezpieczeństwo społeczne

Bezpieczeństwo społeczne to pojęcie wielowymiarowe, obejmujące różnorodne aspekty życia społecznego, gospodarczego i politycznego. W literaturze naukowej często definiowane jest jako stan, w którym prawa i wolności obywateli są chronione, a ryzyka i zagrożenia dla ich dobrostanu są minimalizowane lub neutralizowane do akceptowalnego poziomu. W skład tego pojęcia wchodzi nie tylko ochrona przed przestępczością i przemocą, lecz także zapewnienie podstawowych potrzeb życiowych, np. dostępu do żywności, wody, schronienia, edukacji, opieki zdrowotnej oraz stabilności ekonomicznej. W ujęciu społecznym bezpieczeństwo to obejmuje również ochronę przed zagrożeniami, takimi jak: ubóstwo, bezrobocie, dyskryminacja, alienacja społeczna oraz przemoc wobec grup marginalizowanych. Ponadto bezpieczeństwo społeczne odnosi się do kwestii związanych z migracją, zmianami demograficznymi oraz zagrożeniami dla tożsamości kulturowej, kładąc nacisk na zachowanie spójności społecznej, poszanowanie różnorodności oraz praw jednostek i grup.

Sprawiedliwość społeczna jako przedmiot dyskursu politycznego w obszarze bezpieczeństwa społecznego koncentruje się na kwestiach związanych z dystrybucją zasobów, dostępem do usług publicznych, równością szans oraz eliminacją dyskryminacji i marginalizacji społecznej. W ramach tego dyskursu często omawia się odpowiedzialność państwa za zapewnienie bezpieczeństwa i dobrostanu obywateli oraz rolę polityk publicznych, legislacji i inicjatyw społecznych w realizacji tych celów. Dyskusje te są integralną częścią szerszych debat dotyczących modeli dobrobytu, polityki społecznej oraz kierunków rozwoju społecznego i gospodarczego.

Sprawiedliwość terytorialna odnosi się do równomiernego rozłożenia zasobów, usług i możliwości życiowych w różnych regionach i społecznościach niezależnie od ich geograficznego położenia, gospodarczego statusu czy społecznych cech. Koncepcja ta ma na celu zapewnienie równego dostępu do dóbr publicznych, takich jak: edukacja, opieka zdrowotna oraz rynek pracy, co jest kluczowe dla zmniejszania nierówności społecznych i ekonomicznych.

Związek między sprawiedliwością terytorialną a bezpieczeństwem społecznym można wykazać na kilku poziomach. Po pierwsze, sprawiedliwość terytorialna przyczynia się do redukcji nierówności społeczno-ekonomicznych, zapewniając równy dostęp do zasobów i usług, co z kolei podnosi poziom życia i poczucie bezpieczeństwa wśród mieszkańców. Po drugie, równomierny rozkład zasobów i usług zapobiega konfliktom społecznym, które mogą wynikać z nierówności i marginalizacji określonych grup społecznych. Po trzecie, sprawiedliwość terytorialna wzmacnia odporność społeczności na różnorodne ryzyka, zapewniając im lepsze przygotowanie do radzenia sobie z sytuacjami kryzysowymi. Po czwarte, promuje ona integrację i spójność społeczną, co sprzyja budowaniu poczucia wspólnoty i identyfikacji z danym miejscem, co jest istotne dla stabilności społecznej.

Literatura naukowa łącząca koncepcje bezpieczeństwa społecznego, sprawiedliwości społecznej i terytorialnej jest interdyscyplinarna, obejmuje prace z zakresu socjologii, geografii, politologii oraz studiów nad bezpieczeństwem. Wśród kluczowych prac, które w znaczący sposób przyczyniły się do rozwoju i analizy tych tematów, należy wymienić:

1. David Harvey w książce *Social Justice and the City* (1973, reprint 2009) analizuje, jak procesy urbanizacji wpływają na nierówności społeczne i jak można je rozwiązywać poprzez polityki miejskie promujące sprawiedliwość społeczną i terytorialną.
2. Susan Fainstein w *The Just City* (2010) bada koncepcję „sprawiedliwego miasta” z perspektywy urbanistyki i planowania przestrzennego, koncentrując się na sprawiedliwości społecznej i terytorialnej w kontekście rozwoju miejskiego.

3. Nancy Fraser w *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World* (2009) rozważa koncepcję sprawiedliwości w kontekście globalizacji, wskazując na konieczność zrozumienia sprawiedliwości społecznej i terytorialnej w różnych skalach – od lokalnej po globalną.
4. Edward Soja w *Seeking Spatial Justice* (2010) koncentruje się na koncepcji sprawiedliwości przestrzennej, która łączy się z ideami przywrócenia przestrzeni do krytycznej teorii społecznej.

Podsumowując, pojęcie sprawiedliwości terytorialnej jest kluczowe dla zrozumienia i zapewnienia bezpieczeństwa społecznego. Równomierny dostęp do zasobów i usług publicznych przyczynia się do zmniejszania nierówności społecznych, zapobiegania konfliktom oraz wzmacniania spójności i odporności społeczności, co jest istotne zarówno w kontekście krajowym, jak i globalnym.

Uwagi końcowe

Współczesne społeczeństwa coraz bardziej zdają sobie sprawę, że sprawiedliwość społeczna i terytorialna mają kluczowy wpływ nie tylko na rozwój gospodarczy, lecz także na ład społeczny, co przekłada się bezpośrednio na poziom bezpieczeństwa społecznego. Nierówności społeczne, brak równego dostępu do edukacji, opieki zdrowotnej czy rynku pracy tworzą potencjalne obszary napięć społecznych, które mogą prowadzić do destabilizacji społecznej. Nierówności strukturalne w społeczeństwie mogą generować brak poczucia sprawiedliwości, co zwiększa ryzyko konfliktów społecznych i osłabia spójność społeczną.

Badania wskazują, że regiony realizujące polityki promujące sprawiedliwość terytorialną charakteryzują się wyższym poziomem bezpieczeństwa społecznego, co objawia się wyższą spójnością społeczną oraz lepszymi wskaźnikami dobrostanu obywateli. Istnieje zatem bezpośredni związek między implementacją polityk sprawiedliwości terytorialnej a poziomem bezpieczeństwa społecznego. Potwierdzają to analizy literatury, które wykazują, że równość w dostępie do zasobów i usług jest kluczowym czynnikiem redukującym napięcia społeczne i wspierającym stabilność społeczeństw.

Dane statystyczne, wsparte krytyczną analizą literatury, wskazują na złożony związek między sprawiedliwością terytorialną a bezpieczeństwem społecznym, a jednocześnie ukazują potencjalne kierunki działań politycznych i społecznych mających na celu promowanie tych wartości. Dyskurs na temat bezpieczeństwa społecznego powinien w większym stopniu uwzględniać sprawiedliwość społeczną

i terytorialną, aby skutecznie przeciwdziałać problemom społecznym, co jest zgodne z koncepcjami sprawiedliwości przestrzennej.

Równość szans, godne warunki życia dla wszystkich oraz aktywne zaangażowanie społeczeństwa w procesy decyzyjne stają się kluczowymi elementami wpływającymi na stabilność i akceptowalny poziom bezpieczeństwa społecznego. W związku z tym niezbędne jest kontynuowanie badań nad relacją między sprawiedliwością społeczną i terytorialną a bezpieczeństwem społecznym, co umożliwi opracowanie bardziej precyzyjnych strategii politycznych, które zminimalizują nierówności społeczne i zagwarantują spójność społeczeństwa.

Na podstawie analizy pojęć sprawiedliwości społecznej i terytorialnej można sformułować kilka kluczowych wniosków. Po pierwsze, polityki publiczne powinny równomiernie rozdzielać dobra i usługi, promując zarówno sprawiedliwość społeczną, jak i terytorialną. Po drugie, uwzględnienie sprawiedliwości społecznej i terytorialnej w politykach publicznych może przyczynić się do lepszego adresowania zasobów do lokalnych potrzeb w kontekście redystrybucji zasobów. Po trzecie, zapewnienie równego dostępu do wysokiej jakości usług publicznych w obszarze społecznym może pomóc zminimalizować dysproporcje między obszarami miejskimi a wiejskimi oraz między regionami bogatymi a biednymi. Po czwarte, rozwój programów społecznych skoncentrowanych na promowaniu wartości sprawiedliwości społecznej i terytorialnej może być kluczowy w łagodzeniu konfliktów społecznych oraz budowaniu stabilnych, spójnych społeczności.

Bibliografia:

- Arystoteles. (2008). *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chauvin, T. (2020). Sprawiedliwość społeczna – człowiek i wspólnota w świetle prawa i społecznej nauki Kościoła. *Forum Prawnicze*, 2(58), 3–21.
- Churski, P., Herodowicz, T., Konecka-Szydłowska, B., Perdał, R. (2017). *Współczesne wyzwania przemian czynników rozwoju regionalnego w warunkach podejścia zorientowanego terytorialnie*, 02/2017 – Working Paper of FORSED Project, Poznań: Zakład Analizy Regionalnej Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM.
- Drabik, K. (2016). *Bezpieczeństwo personalne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej.
- Dzierżawski, K. (1995.05.19). Sprawiedliwość tak, ale nie społeczna. *Gazeta Wyborcza*, 140, 3–4.
- Fainstein, S. (2010). *The Just City*. Ithaca–London: Cornell University Press. DOI: 10.1080/12265934.2013.834643.

- Fraser, N. (2009). *Scales of Justice: reimagining political space in a globalizing world*. New York: Cambridge University Press.
- Gierszewski, J. (2013). *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Gierszewski, J. (2018). Bezpieczeństwo społeczne jako dziedzina bezpieczeństwa narodowego. *Historia i Polityka*, 23(30), 21–38.
- Gierszewski, J. (2024). *Sprawiedliwość, wolność i subsydiarność jako komponenty bezpieczeństwa społecznego*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Gierszewski, J., Drabik, K., Pieczywok, A. (2020). *Bezpieczeństwo kulturowe w trakcie zmian społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Gierszewski, J., Pieczywok, A. (2019). *Społeczny wymiar bezpieczeństwa człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Gierszewski, J., Piwowarski, J. (2016). Theoretical Basics of Societal Security. *Security Dimensions. International & National Studies*, 2(18), 30–48.
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. Oxford: Blackwell, Revised Edition.
- Hayek, F. A. (2020). *Prawo, legislacja i wolność. Nowe sformułowanie liberalnych zasad sprawiedliwości i ekonomii politycznej*, tłum. G. Łuczkiewicz. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Hobbes, T. (1954). *Lewiatan*, tłum. C. Znamierowski. Warszawa: PWN.
- Jaros, M. (2004). *Władza, przywileje, korupcja*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kaufmann, A. (1997). *Rechtsphilosophie*, wyd. 2. München: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Kingston, M., Brown, L. (2003.09.09). Rawls-v-Nozick: Liberty for all, or just the rich. *The Sydney Morning Herald*, 240, 5–6.
- Lang, W. (1977). Teoria sprawiedliwości Johna Rawlsa. *Państwo i Prawo*, 5, 54–63.
- Laska, A. (2006). Sprawiedliwość społeczna jako „pojęcie przygodnie sporne”. *Świat Idei i Polityki*, 6, 85–101.
- Maciejewski, M. (2013). *Szkic z dziejów idei sprawiedliwości od czasów starożytnych do współczesności*. Pobrane z: http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/41099/01_Marek_Maciejewski.pdf.
- Malizia, E. E., Feser, E. J. (1999). *Understanding Local Economic Development*. Rutgers, NJ: Center for Urban Policy Research.
- Nowak, M. (2022). Miasto a sprawiedliwość społeczna w ujęciu terytorialnym. W: P. Churski (red.). *Prawo do miasta a wyzwania polityki miejskiej w Polsce* (ss. 129–177). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Nozick, R. (2010). *Anarchia, państwo, utopia*, tłum. P. Maciejko, M. Szczubiałka. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Olubiński, A. (2018). *Aktywność i działanie jako forma edukacji do samorealizacji czy zniewolenia? W świetle założeń edukacji humanistycznej i krytyczno-emancypacyjnej*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Perelman, Ch. (1959). *O sprawiedliwości*. Warszawa: PWN.
- Pirie, G. (1983). On Spatial Justice. *Environment and Planning*, 15(4), 468–473.
- Pliszka, T. (2005). Nierówności społeczne a zagrożenia z nich wynikające. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 6, 449–458.
- Potrzeszcz, J. (2022). Sprawiedliwość społeczna w poglądach Antoniego Szymańskiego. *Studia Prawnicze KUL*, 1(89), 223–245.

- Radziewicz-Winnicki, A. (2001). Jubileusz 5-lecia powstania kwartalnika. *Auxilium Sociale – Wsparcie Społeczne*, 3–4.
- Rawls, J. (1994). *Teoria sprawiedliwości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Saar, M. (2022). Czy społeczeństwo może być sprawiedliwe? Friedrich August von Hayek o pojęciu sprawiedliwości społecznej. *Political Dialogues*, 2, 65–85
- Sabine, W., Madanipour, A., Schmitt, P. P. (2021). Place-based development, and spatial justice. *European Planning Studies*, 30(1), 1–16.
- Sarkowicz, J., Stelmach, R. (1998). *Filozofia prawa XIX i XX wieku*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Sen, A. (1980). Equality of What? W: S. M. McMurrin, *Tanner Lectures on Human Values Cambridge: University of Utah Press*, Salt Lake City. Cambridge University Press.
- Sen, A. (1985). Well-Being, Agency and Freedom: The Dewey Lectures 1984. *Journal of Philosophy*, 4, 169–221.
- Sen, A. (1990). Justice: Means versus Freedoms. *Philosophy and Public Affairs*, 19(2), 111–121.
- Sen, A. (2000). *Nierówności. Dalsze rozważania*, tłum. I. Topińska. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Sobczak, E. (red.). (2020). *Regionalne i lokalne uwarunkowania rozwoju gospodarki Polski*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Soja, E. (2010). *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis–London: University of Minnesota Press.
- Soja, E. W. (2008.03.12–14). The city and spatial justice. Conference paper at: Spatial Justice. Université Paris Ouest Nanterre La Défense.
- Sokolewicz, W. (2003). Komentarz do art. 2. W: L. Garlicki (red.). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 4. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Tomasz z Akwinu. (1970). *Suma teologiczna*, oprac. i tłum. F. W. Bednarski. Londyn: Wydawnictwo „Veritas”.
- Turner, J. H. (1998). *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, tłum. E. Różalska. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Uwayezu, E., De Vries, W. T. (2018). Indicators for measuring spatial justice and land tenure security for poor and low-income urban dwellers. *Land*, 7(3), 7.
- Wilkin, J. (1997). Efektywność a sprawiedliwość jako problem ekonomiczny. W: J. Wilkin (red.). *Efektywność a sprawiedliwość*. Warszawa: Wydawnictwo „Key Text”.
- Young, H. P. (2003). *Sprawiedliwy podział*, tłum. J. Haman, M. Jasiński. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Ziemiński, Z. (1996). *Sprawiedliwość społeczna jako pojęcie prawne*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Zimbardo, P. G. (2008). Psychologia zła z perspektywy sytuacyjnej. W: A. G. Miller (red.). *Dobro i zło z perspektywy psychologii społecznej* (ss. 35–73). Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.